

RYTEC JAN JIŘÍ BALZER JAKO ZEMSKÝ PATRIOT

JAN T. ŠTEFAN

Abstrakt: V knize *Smrt a zmrtvýchvstání národa. Sen o Slavíně v české literatuře a kultuře* (Praha, 2017) od Marka Nekuly je okrajově zařazen rytec Jan Jiří Balzer mezi naše zemské patrioty. Protože J. Balzer byl především rytec, ilustrátor a podnikatel v oblasti grafického umění a u něho žádné odborné historické aktivity nenacházíme, musíme atribut zemského patriota v autorově slova smyslu poláčit.

Klíčová slova: Jan Jiří Balzer, rytec, ilustrátor, vydavatel, zemský patriot, Geleasius Dobner, Mikuláš Adaukt Voigt, Martin Pelcl, Marek Nekula.

I.

Na počátku je potřeba krátce shrnout všechny známé aktivity rytce a vydavatele Jana Jiřího Balzera¹ (kolem 1737–1799). Sám nebo se svojí ryteckou dílnou, která mimo dnes neznámý personál,² se spolupracujícími bratry Františkem (asi 1740, poslední zmínka 1798), Matyášem (1747–1791) a Řehořem (1751–1824) a též se syny Janem Karlem (1769–1805) a Antonínem Karlem (1771–1807), ilustroval přes 200 knih, z nichž několik sám vydal.³ V těchto knihách nalézáme na 1 100 rytých ilustrací, samozřejmě bez uvažování těch, které byly v dalších vydáních, nebo které byly opakovaně použity v jiných tiscích. Rytiny jsou provedeny především podle předloh Jana Kleinharda, Quirina Jahna i svých synů a též podle vlastní invence. Dále z jeho dílny vyšlo zatím nespočítaných svatých obrázků (drobných devocionálních rytin), jenom tzv. měsíčních obrázků⁴ je nepochybně tolik, kolik je dnů v roce. Dále vyryl téměř 200 listů podle obrazů proslulého rokokového malíře především žánrových obrázků malých formátů Norberta Grunda (1717–1767). Dále pracoval na grafických prepisech dlouhé řady obrazů, kreseb nebo rytin různých evropských umělců.⁵ Sám rytecky vychovával a finančně podporoval na zahraničních studiích oba své syny. Obchodoval s významnými centry umění a obchodu, s Vídní, Lipskem, Drážďany, Augšpurkem a Paříží, v mnoha těchto městech měl své celní sklady. Měl úzké styky s vydavatelstvím Artaria ve Vídni. Prodával své rytiny v zahraničí a stejně tak odtud vozil do Prahy cizí grafické listy.

Začínal pravděpodobně v dílně po svém učiteli Michaelu Rentzovi v Kuksu, pak si zřídil dílnu v Lysé nad Labem, kde se stal měšťanem a odtud přešel do Prahy, i zde získal po letech měšťanství.

1 Johann Georg Balzer se dočkal v *Saurově slovníku* výtvarných umělců díky dokonalé práci sestavovatelky balzerovského sloupečku (zkratka Ž.U.M.) ještě jednoho a nového křestního jména, z počestlého „Jiří“ se při zpětném překladu do němčiny stalo „Heinrich“.

2 Snad jen mimo Karla Rybičky, který se později stal Balzerovým zetěm, jeho syn Josef, významný ocelorytec, byl tedy Balzerovým vnukem.

3 ŠTEFAN, J. T. *Knižní ilustrace rodiny Balzerů*. Ostrava: MARQ, 2008.

4 ROYT, J. *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha: Karolinum, 1999 s. 281; ŠTEFAN, J. T. Svaté nebo měsíční obrázky ze sbírky Strahovské knihovny? *Bibliotheca Strahoviensis*. 12/2017, v tisku.

5 Z mnoha lze vybrat Abrahama Bloemaerta, Jacquese Callota, Albrechta Dürera, Johanna Ev. Holzera, Františka Karla Palka, Ignáce Raaba, Václava Vavřínce Reinerera, Rembrandta, Saveryho, Bartholoměje Spranglera, Karla Škréty či Tiepola.

II.

Ale v knize⁶ se téměř naráž stává zemským patriotem, nejen českým, ale i moravským, který aktivně vyhledával nejen významné osobnosti z historie těchto zemí, ale i jejich podobizny. Autor této knihy pak dodává, že k mužům (a jedné ženě) na těchto rytinách píše později Mikuláš Adaukt Voigt a pak Martin Pelcl životopisy. K tomuto názoru dospěl autor podle výtisku – svazku rytin z knihovny ve Widener Library v Cambridge/Mass.⁷ – *87 Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten und Künstler*, bez uvedeného roku vydání. Odhadl, že podle rytin datovaných k roku byly vyryty před rokem 1772.

III.

Nyní je nutno položit řadu otázek a předložit mnohá fakta nebo též hypotézy. Jak ví autor, že Balzer vybral předem právě těchto 87 podobizen a proč při této práci Balzer občas rezignoval jako rytec a u některých osobností přenechal práci rytcům Salzerovi či vídeňskému Kohlovi. Vcelku dobře fundovaný a dobře vzdělaný autoři textu čtyřdílného díla *Abbildungen* (předpokládá se, že Voigt a další spolupracovníci, zejména Ignác šl. Born, je sepsali latinsky v letech 1773 a 1775 jako *Effigies*,⁸ dále i František Martin Pelcl spolupracuje a překládá prakticky souběžné první dva díly, vycházející též v letech 1773 a 1775, do němčiny jako *Abbildungen*,⁹ a pak v letech 1777 a 1782 se spolupracovníky připravil jejich pokračování) jenom „slepě“ sledovali Balzerovu posloupnost osobností? Ponecháváme stranou otázku, proč bylo nutné ke čtvrtému dílu přizvat k doplnění portrétů rytce Niederhofera, jehož grafické práce za Balzerovými rytinami propastně zaostávají.

Nutno se pozastavit nad datací *87 Abbildungen*. Jistě mohly některé podobizny vzniknout před rokem 1772, ale známe nejméně čtyři vydání tohoto alba, z nichž jedno bylo vydáno až po jeho jmenování privilegovaným mědirytcem.¹⁰ Šlo tedy o tisk, který si získal vzhledem k ilustračnímu obsahu velkou oblibu ve vrstvách vzdělaných obyvatel našich dvou zemí.

Lze nabídnout následující řešení, že tady byl nejdříve záměr autorů v duchu osvícenských patriotických záměrů, nepochybně pod vlivem podobných tendencí v německých zemích, významným iniciátorem byl jistě Dobner, který doporučil Voigtovi zaměřit se na numismatiku, nepochybně zde byl vliv zednářských lóží (spolupracovníkem na *Abbildungen* byl nejen vzdělanec Ignác von Born, ale i Janův bratr Matyáš, kteří byli členy pražské lóže).

Ovšem již v minulosti české státní byly několikrát životopisy a portréty zejména panovníků středem zájmu vzdělaných vrstev, připomeňme jen *Kronyku* Martina Kuthena z roku 1539,¹¹

6 NEKULA, M. *Smrt a zmrtvýchvstání národa: sen o Slavíně v české literatuře a kultuře*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2017, s. 479–488.

7 TAMTÉŽ, s. 480, pozn. 64.

8 *Effigies virorum erudirorum, atque artificum Bohemiae et Moraviae*, Pars I. Pragae:Gerle, 1773. Pars II. 1774; též ŠTEFAN, *Knížní ilustrace*, s.123–124.

9 *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler*. Erster Theil. Prag: Wolfgang Gerle, 1773; Zweyter Theil. Prag: Iohann Hraba, 1775; Dritter Theil. Prag: Johann Karl Hraba, 1777; Vierter Theil. Prag: Matthäus Adam Schmandl, 1782; též ŠTEFAN, *Knížní ilustrace*, s. 99–102.

10 ŠTEFAN, *Knížní ilustrace*, s. 55–59. A. *Abbildungen ...*, vyryl a vydal Jan Balzer, zde označen „Kaiserl. Königl. privil. Kupferstecher“, tisk u Schönfelda, na frontispisu Chronos. B. *Abbildungen ...*, druhý titulní list *87 Abbildungen ...*, vyryl a vydal Jan Balzer, tisk u Schönfelda, s kratším vysvětlujícím textem, chybí na frontispisu Chronos, na druhém titulním listu viněta z Baschandových *Betrachtungen* (ŠTEFAN, s. 69), k mnohým jménům přiryt text, označující jejich povolání. C. *87 Abbildungen* vyryl a vydal Jan Balzer, na titulním listu viněta z Baschandových *Betrachtungen*, Schönfeld neveden, k mnohým jménům přiryt text, označující jejich povolání. D. *87 Abbildungen ...*, vyryl a vydal Jan Balzer, tisk u Schönfelda, bez dorytých povolání.

11 KUTHEN, M. *Kronyka o založenij Zemie Czeske a prvnych obyvatelijch gegich ...: Leta panie MDXXXIX*. [Praha, 1929]. Monumenta Bohemiae typographica; 7.

Paprockého *Diadochos*¹² nebo *Zrdcadlo*¹³ a další Althanova¹⁴ práce ze 17. století (s ilustracemi od rytce G. D. Goose podle Karla Škréty) a v 18. století Balbínova¹⁵ kniha s rytinami Antonína Birkharda.

Vhodným rytcem portrétů byl nepochybně umělecky a rytecky kvalitní a prosazující se Jan Balzer, další byl Karel Salzer, který ryl čtyři portréty a Clemens Kohl s jedním portrétem. Bohužel některé listy však nejsou signovány a autorství je přebíráno od Dlabace.¹⁶ Předlohy pro rytiny vytvářeli kreslíři podle dostupných zdrojů v knihách, na obrazech a též podle volné fantazie. Některé si mohli rytci vytvořit sami. „Výpadek“ Mikoláše A. Voigta při psaní dalších dělů si můžeme dobře vysvětlit jeho angažovaností, kdy psal syntetickou vědeckou práci o české numismatice *Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Münzen* (díl vycházelo v letech 1771, 1772, 1774 a 1787 u Gerleho),¹⁷ jeho další práce také znemožňovala jeho profesura na vídeňské univerzitě, spojená s funkcí knihovníka i pořadatele panovnického numismatického kabinetu.

V 87 *Abbildungen* bez biografického textu Balzer podobizny očísloval pravděpodobně proto, aby knihvač měl vodítko správného pořadí, v samotných *Abbildungen* již s textem to nebylo tak nutné, portrét předcházel textu.

Nápisy na rytinách nepochybně zpracovali a navrhli sami tvůrci biografii, nebo podle jejich textu kreslíři předloh; většina rytců v dílnách jistě neměla valného vzdělání, aby zvládla takovou práci.

IV.

A tak Jan Jiří Balzer zůstává jako velmi zručný, nepochybně vzdělaný a v cizině poučený rytec stále podnikatelem v oblasti tvorby, tisku a distribuce rytin i knih. Ovšem další tak náročnou práci, jako je výběr osobností české kultury v minulosti dovedený do vydání *Abbildungen*, mu nelze dobře přisuzovat. Lze důvodně předpokládat, že měl dosti starostí s provozem rytecké dílny a tiskárny, zajišťováním zakázek a účinnou propagací firmy,¹⁸ což se pak projevilo pozitivně jmenováním privilegovaným mědirytcem majestátu, k čemuž došlo pravděpodobně kolem roku 1773.

12 PAPROCKÝ z Hlohol, B. *Diadochos id est successio: Jinák Poslaupnost Knjizat a Králůw Czeských, Biskupůw y arcybiskupůw Prazských, a wssech trech stawůw slawného králowstwij Czeského, to gest panského rytjrského a mestského krátce sebraná a wydaná.* [Praha]: [S.n.], 1602.

13 PAPROCKÝ z Hlohol, B. *Zrdcadlo Slawného Margkrabstwij Morawského: w kterémz geden každý staw/ dáwnost/wzáctnost/y powinnost swau vhléda.* Ostrava: Genealogická agentura, 1993. Nestr., 448 s.

14 ALTHANN, M. F. F. von. *Imago principum Bohemiae LXI. Elogiis Ducum, Regum, Interregum, Adumbrata.* Praga: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societatis Jesu, ad S. Clementem, 1673. [1] front., [128] fol.

15 BALBÍN, B. *Historia De Ducibus, ac Regibus Bohemiae: In qua praecipua Gesta Ducum, ac Regum, tum Genealogiae omnium Familiarum apud nos...* Vetero-Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio Soc. Jesu, ad S. Clementem, 1735.

16 DLABAČ, B. J. *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen.* Praha, 1815.

17 ŠTEFAN, *Knižní ilustrace*, s. 122–123, pokud jde o Balzerovy ilustrace, jinak Knihopis K16601.

18 Například věnováním některých listů podle Grundových obrazů představitelům šlechty, často působících v zemských úřadech (hr. Vratislav-Netolický, Philipp šl. Polza, Philippe Joseph Maria, hr. Fürstenberg, Franz Dismas hr. Dietrichstein, Johann Franz z Neuberku, Ignatz šl. Born, Caspar Benedict sv. pán Ledebur, Wenzl Peter Dobrzenský z Dobrzenitz, Wenzel Joseph hr. Thun, Franz Anton Nowohradecký hr. Kollowrat, Johann Georg Edler z Kelly) či měšťanstva a církve (Franz Joseph Nißl, Johann Joachim Hrobschitzký z Hrobschitz, Thomas Johann Hrdliczka), dále významným vzdělavcům té doby (Karl Heinrich Seibt, Leonard Herget, stavovský inženýr a profesor, Christian Görtz, Emanuel Franz Itz).

ENGRAVER JAN JIŘÍ BALZER AS THE PATRIOT OF THE COUNTRY

Summary: In the book *Death and Resurrection of the Nation: The Dream of Slavín in Czech Literature and Culture* (Prague, 2017) by M. Nekula, the engraver Jan Jiří Balzer belongs among our land patriots. Since J. Balzer is primarily engraver, illustrator and entrepreneur in the field of graphic arts, and with him any professional historical activities not find, we attribute provincial patriot in the author's sense suppress.

Key words: Jan Jiří Balzer, engraver, illustrator, publisher, land patriot, Geleasius Dobner, Mikuláš Adaukt Voigt, Martin Pelcl, Marek Nekula.

Ing. Jan T. Štefan, CSc. (*1938)

Elektrotechnický inženýr zaměřený na měřicí a řídicí techniku, posléze na aplikovanou informatiku. Zaměstnan v Tesla Brno n. p., na Vysoké škole báňské v Ostravě, ve Výzkumném ústavu hutnictví železa v Dobré u Frýdku Místku, pak opět na VŠB – Technické univerzitě v Ostravě. Zabývá se historií knižní ilustrace, o níž přednášel na Filozofické fakultě Ostravské univerzity v Ostravě. Z oblasti historie a umělecké historie publikoval přes 100 prací, z toho tři soupisy knižních ilustrací (Balzerové, Salzerové, Rybičkové).